Bevarande – det nya avantgarde?

Thomas Hellquist

Milano har fått ett nytt konst- och kulturcentrum – Fondazione Prada. Frågan är om kulturcentret också förebådar en ny arkitektur?

Anläggningen har en lång och lätt osannolik historia. På 1990-talet köpte modeimperiet Pradas stiftelse en före detta spritfabrik för italiensk whisky och gin från sekelskiftet 1900. Fabriken utkonkurrerades av amerikansk sprit, lade ner på 1960-talet, och uppläts sedan åt diverse småmekanisk verksamhet. Efter en lång inkubationstid öppnade fabriken åter sommaren 2015 – nu transformerad till kulturcentrum av OMA/Rem Koolhaas.

KOOLHAAS ”PRESERVATION TURN”

Kulturcentrets tillkomstprocess sammanfaller med Rem Koolhaas omvändelse, den så kallade ”preservation turn” som skildras i boken *Preservation is overtaking us* från 2014 (presenterad av Paul Hansson i Kritik #25/26). Och om man finner bokens två Koolhaasföreläsningar och amerikanske arkitekturprofessorn Jorge Otero-Pailos tolkande text svårtydda, så konkretiserar Fondazione Prada det radikala perspektivbyte som tycks ha skett i Koolhaas arkitektursyn och som mynnar ut i en ny arkitekturfilosofi.

Koolhaas resonemang startar med begreppet ”starchitect”. Termen innebär som bekant ungefär en arkitekt verksam på den globala marknaden med stora projekt av brandingkaraktär och som använder samma arkitektoniska språk oavsett plats jorden runt. Det besvärar Koolhaas att bli kallad ”starchitect” eftersom stjärnarkitekten har ersatt seriös arkitektur med ytlig gest. Och det stämmer ju att den sortens arkitektur tycks oss likgiltig som ett uttalande om samtiden, men ändå tycks tas som modell för det mesta som byggs idag – kanske i en missriktad önskan att genom imitation uppnå stjärnarkitektstatus. Hur missriktad den önskan är framgår av Koolhaas pricksäkra definition: Stjärnarkitekter är arkitekter som får alltmer uppmärksamhet, men som allt färre tar på allvar.

I Koolhaas ögon representerar denna sorts arkitektur ”arkitekturens död”. Och vägen ut ur återvändsgränden är ”preservation”, det vill säga bevarande, restaurerande och renoverande av befintliga byggnader.

Det är en uppseendeväckande slutsats - speciellt med tanke på Koolhaas kända citat ”fuck the context”. Denna 1990-talsformulering argumenterade för en storskalig generativ arkitektur. Nu hävdar en tjugo år äldre Koolhaas att endast i situationer starkt präglade av kontext i tid och rum kan en ny relevant arkitektur födas.

TIDSKAOS

Det var i den mångtydiga utställningen *Cronocaos* vid Venedigbiennalen 2010 som OMA/Koolhaas började diskutera bevarandets roll. Förhållandet till historien problematiserades och slagordet ”Preservation is overtaking us” myntades. Frågan är vad det egentligen betyder?

En tolkning är att bevarandet håller på att *hinna ikapp* oss. För detta talar Koolhaas konstaterande att historiska bevarandeträvanden fått allt kortare tidsperspektiv. Den franska monumentlagen från 1790-talet var inriktad på att rädda antika och medeltida verk. I engelsk lag från 1800-talets slut gällde som bevarandevärda byggnader som var tvåhundra år eller äldre. Vid 1900-talets slut hade tjugo år blivit en gräns bortom vilken bevarande kan bli aktuellt. Och nu – ska en byggnad deklareras skyddsvärd redan innan den är färdigbyggd? (tänk Kasper Salin-nominerade hus). Det var denna andfådda komprimering av historia och nuet som utställningstiteln *Cronocaos* – tidskaos – syftade på.

Fondazione Prada, Milano
Foto: Bas Princen
Med tillstånd av Fondazione Prada.

En annan tolkning är att bevarandet har *tagit över*. För detta talar Koolhaas reflekterande kring svårigheten att projektera nytt i en värld där allt mer är skyddat: byggnader, stadsrum, stadsbilder, stadssilhuetter, parker, naturlandskap med mera. I *Cronocaos* angavs att 12% av jordens landyta är skyddad och inte kan ändras. Koolhaas förslag mot detta frustrerande faktum var en ”streckkods-planering” där stadskartor delas upp i band. I vartannat band sparas allt – gammalt och nytt, högt och lågt, fint och fult – och i vartannat band raderas allt för nybebyggelse. ”In such case, you would have the certainity that you preserved everything in a democratic, dispassionate way”, menade Koolhaas. Alltså en dröm om ett rationellt sätt att hantera en högst orationell verklighet – och en smitväg från svårigheten att hantera grannlaga val.

Hur går han då själv till väga i praktiken?

”PRESERVATION” I PRAKTIKEN

Fondazione Pradas anläggning omfattar cirka två hektar. Här finns flera verkstadsbyggnader och magasin samt ett kontorshus från förra sekelskiftet. Koolhaas valde att riva några mindre hus och ersätta dem med tre nya byggnader varav en, ett utställningstorn, ännu inte färdigställts (april 2016).

De bevarade byggnaderna i lågmäld putsad tegelarkitektur är blygsamma till skalan och ligger nära varandra. OMA/Koolhaas hantering av byggnader och miljö är oftast mycket försiktig. Här har städats, lagats och ibland nyputsats. Ursprungliga takstolar i trä och järn har bevarats, i undantagsfall förstärkta med knappt synliga nya element. Dörrar är bevarade eller utbytta till nya, enkla i återvunnet aluminium. Skyltningen är diskret och fint inpassad på de grova ytorna. Allt andas respekt för de befintliga byggnaderna och deras anspråkslösa men gedigna arkitektoniska kvalitet.

I den före detta kontorsbyggnaden, nu konsthall, inkluderar den oförändrade interiören smala trappor och liten hiss. Detta begränsar besöksantalet till bara 25 personer åt gången – alltså en respekt för ursprunglig karaktär och kvalitet som tillåts råda över användbarheten. Paradoxalt nog har samma byggnads exteriör helt täckts med bladguld. Hur motiverar Koolhaas det?

Bara med att kostnaden inte var så stor – vilket inte förklarar någonting. Ett troligare skäl är att denna centrala byggnad höjer sig över övrig bebyggelse och särskilt från entrésidan fungerar som ett lysande landmärke. Kanske ville Koolhaas med förgyllningen också symboliskt betona den äldre byggnadens betydelse för projektet. Utan det gamla kan det nya inte artikuleras – det gamla är guld värt.

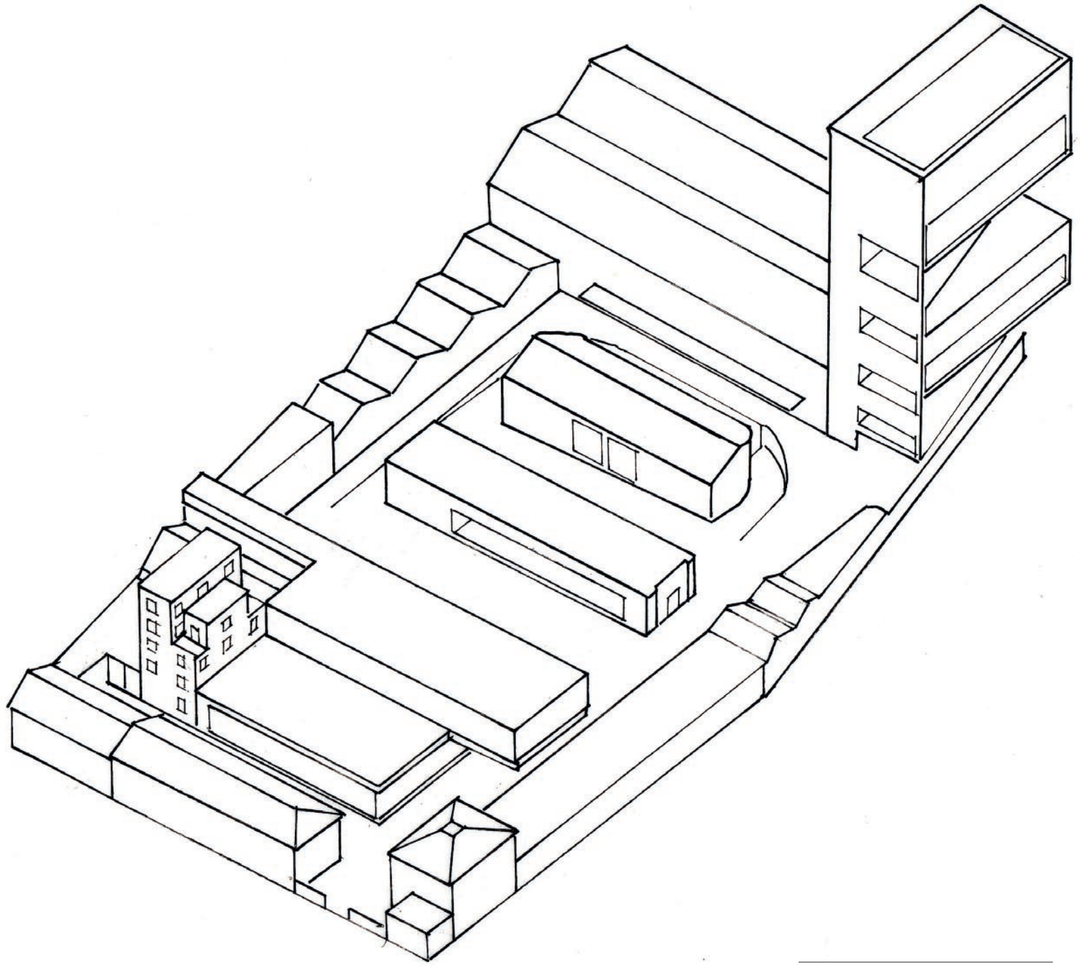

Fondazione Prada, Milano

Bild och foto: Thomas Hellquist

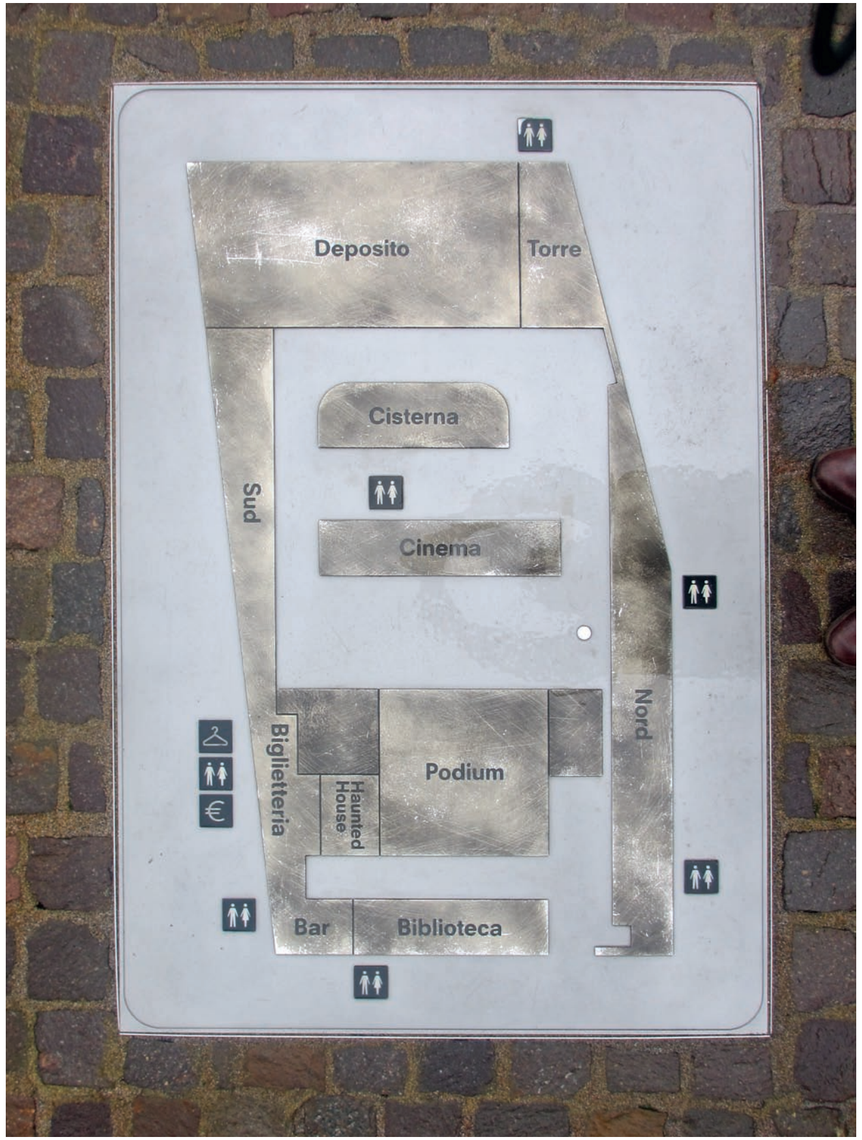

SMALL ISTÄLLET FÖR XL

En verkligt ny aspekt i arkitekturen träder fram i Fondazione Prada: Koolhaas skalar ner. Hans tidigare fascination inför ”bigness” har ingen plats här. Den gamla fabriksanläggningen är småskalig och i detta ligger en stor del av dess charm. Besökaren rör sig genom mindre rum både inne och ute. Utomhus är känslan av att befinna sig i en småstad där gator och platser avlöser varandra påtaglig. Upplevelsen förstärks av markhanteringen där den traditionella stensättningens smågrängiga yta samverkar med lika smågrängig gallerdurk av olika typ.

Till den urbana känslan bidrar också de många olika rumskaraktärer man möter. Här finns utställnings- och kanslilokaler i restaurerad 1800-talsstil, verkstadslokaler av olika storlekar och i varierande grad av patina, garderob och toaletter i Koolhaas typiska techno-minimalism – och därtill caféet inrett av filmregissören Wes Anderson. Mellan alla dessa typer av interiörer uppstår ibland märkligt eklektiska rumsbildningar av postmodern karaktär.

TVÅ NYBYGGEN

En av anläggningens nya byggnader är biografen, *il Cinema*. Först tar man den för ett äldre hus, lurad av dess arkitektoniska form lånad från grannskapets cisternbyggnad. Här finns fältindelning med smala pilastrar, valvformade dörröppningar, småspröjsade fönster och en konkav takkornisch. Byggnaden är alltså i mycket en pastisch av den omgivande bruksarkitekturens enkla klassicism. Men hela ena långsidan är öppningsbar – och här är fasaden täckt med en sf-aktig spegelblank stålplåt som speglar torget framför samtidigt som den perfekt följer takkornischens nostalgiskt krökta form.

Här har *Cronocaos* verkligen fått kropp: en arkitektur som simultant är samtida och rotad i det förflutna. Här kan man ana vad ett framtida formspråk som springer ur samverkan med befintlig bebyggelse skulle kunna vara, ett kulturellt relevant alternativ till ”starchitecture”.

Anläggningens andra nybygge är den två våningar höga utställningsbyggnaden *il Podium*. Bottenvåningens väggar är helt glasade och det sektionerade golvet kan höjas och sänkas så att ett landskap av podier skapas. Övre våningen är däremot helt sluten. Greppet känns igen från Koolhaas Bordeaux-villa. Här syns modernisten Koolhaas som lär ange Mies van der Rohes Neue Nationalgallerie i Berlin som referens till båda verken. Tyvärr är kontrasten öppet/slutet inte särskilt intressant, och byggnadens båda utställningsrum fyller sin funktion sämre än rummen i den gamla industribebyggelsen. Här har Koolhaas tillämpat en minimalism som i färgskala stämmer väl med den äldre bebyggelsens ljusgrå puts, men som i övrigt söker sig mot ett uttryck av ”icke-form”.

RELEVANT FORM?

“New forms are no longer relevant” skriver Otero-Pailos, syftande på Koolhaas uttalande om att ”… en grotesk och överdriven form av nyhetsjakt” varit arkitekternas svar på marknadens krav på ikoniska byggnader. Båda formuleringarna ifrågasätter det nyas egenvärde. Otero-Pailos noterar också strategin att höja en äldre byggnads status genom att modernisera kontexten och kontrastera nytt mot gammalt. Greppet ses ständigt användas i dagens arkitektpraktik: ett okritiskt hyllande av den arkitektoniska kontrasten som uttryck och ett lika oreflekterat rop på ”samtidighet” oavsett vilken arkitektonisk form den tar sig.

I Fondazione Prada prövar Koolhaas tre vägar framåt ur nyhetstävlan. Dels minimalistisk time-out som i il Podium, dels formåterbruk med twist som i il Cinema. Och så det för en arkitekt svåraste – att utan åthävor överta förfädernas verk som de är, som i de gamla fabriksbyggnaderna.

Fondazione Prada, Milano
Över: exteriör – interiör
Under: la Cisterna: gammal byggnad med ny ramp – il Cinema: ny byggnad i gammal stil.
Foto: Thomas Hellquist

Har synen på byggande då verkligen nått en brytpunkt?

I Koolhaas ”preservation turn” ser Otero-Pailos en framtida omdefiniering av hela arkitekturfältet. Det befintliga bör stå i fokus, inte det nya. Restaureringsprojekt ska inte betraktas som perifera undantag, utan som själva hjärtat i arkitekturen. Vi bygger ju aldrig nytt – vi bygger alltid om i den gamla världen. Och detta kräver framför allt att förståelse för kontexten i tid och rum finns med i arkitekturtänkandet. Likaså bör kravet på hållbarhet göra återbruk av befintliga byggnader till en kärnproblematik för arkitekter.

MER SKÄRPA - MER ÖMHET

Såväl *Preservation is overtaking us* och Fondazione Prada visar att Koolhaas gått en lång väg från *Delirious New York* (1978) - en läsning av den mixade och scenografiska staden till en hypermodernism som expanderar modernismens rationalitet, funktionalism och teknikuttryck till nya skalnivåer och där befintliga strukturer alltid stått i vägen för ett radikalt nytänkande. I Fondazione Prada finns ett lågmält tonfall och en insikt att ny arkitektur kan vinna på kontakt med det historiska som ger den relevans. Men där finns också tvekan mellan puristisk modernism och mesta möjliga bevarande. I OMA/Koolhaas pågående förnyelse av Herimitaget i Sankt Petersburg tycks däremot en lyhörd dialog med det befintliga helt dominera.

Om dessa projekt verkligen förebådar en ny, hållbarhetens och minsta-ingreppens arkitekturfilosofi får många av vår tids framgångsrika arkitektkonsulter tänka om. Bristen på intresse för och kunskap om historisk arkitektur har tyvärr blivit signum för en hel bransch.

Men det finns också mycket att vinna i en nyorientering. I förordet till *Preservation is overtaking us* riktar arkitekturprofessorn Mark Wrigley ett förföriskt stridsrop till dem som vågar anta utmaningen: ”Preservation is a progressive art form, an intellectual and design challenge of the very highest level /…/. Preservation /…/ is calling on us to get smarter, faster, deeper, longer, sharper and more tender/…/ sharpness and tenderness are not opposites. Combining them might even be the very responsibility of architecture.”

Ytterst handlar det alltså om hur vi ser på människan – som vanligt i arkitekturen. Vill vi nöja oss med att inom det modernistiska paradigmet skoja till simpel geometri, industriell repetition, snävt funktionstänkande och monterad sammansättning? Eller vill vi tro oss själva och världen om något bättre och lämna en förlegad kultur- och människosyn bakom oss? ■

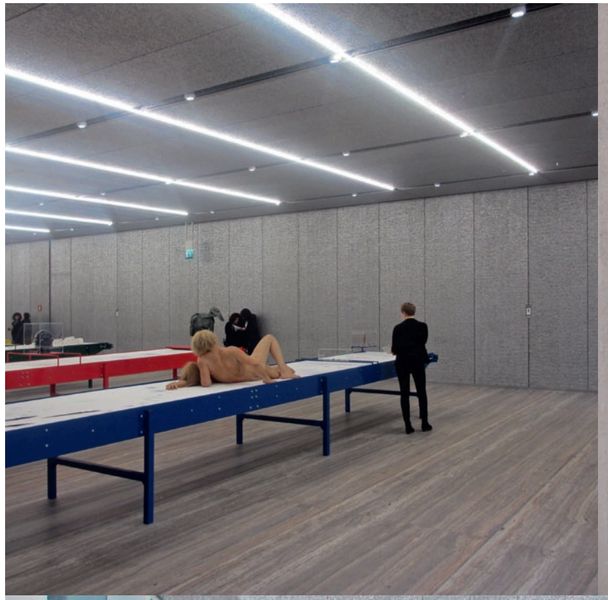

Fondazione Prada, Milano
Över: utställningsrum, il Podium – la Cisterna
Under: il Podium – restaurerad byggnad
Foto: Thomas Hellquist